

Ośrodek Szkoleń Specjalistycznych SG im. gen. bryg. Wilhelma Orlika-Rückemanna

<https://www.oss.strazgraniczna.pl/oss/aktualnosci/35892,Miedzynarodowy-Dzien-Praw-Czlowieka.html>
22.05.2025, 15:14

Strona znajduje się w archiwum.

Międzynarodowy Dzień Praw Człowieka

Anna Chmura
10.12.2019

Prawa człowieka to współcześnie jedno z podstawowych pojęć używanych w życiu społecznym i politycznym. Jednocześnie daje się zauważyć, że jest to pojęcie często pojmowane opacznie czy dezawuowane, czasem wypowiedane z lekceważeniem. Operuje wielkimi słowami, takimi jak godność, równość, wolność, ale jednocześnie sprawia trudności w „przełożeniu” znaczenia tych fundamentalnych wartości na codzienne życie i codzienną służbę.

Międzynarodowy Dzień Praw Człowieka

10 grudnia

Prawa człowieka to szczególnie rodzaj praw podmiotowych. Pierwotnym źródłem praw człowieka nie jest państwo i tworzony przez nie system prawny, lecz prawo naturalne, zgodnie z którym podstawą praw człowieka jest, niezależna od struktur państwowych,

godność i wolność istoty ludzkiej.

To dzięki tym wartościom prawa człowieka mają charakter:

- przyrodzony - istnieją niezależnie od woli władzy i przysługują każdej osobie z racji urodzenia, należą do każdego człowieka, stanowiąc część jego człowieczeństwa,
- niezbywalny - człowiek nie może się zrzec swoich praw lub z nich zrezygnować,
- nienaruszalny - państwo jest narzędziem ich ochrony i realizacji,
- powszechny - przysługują bez wyjątku każdemu człowiekowi indywidualnie, niezależnie od przynależności państwowej, koloru skóry, wyznawanej religii i nieskończonego katalogu innych czynników różnicujących ludzi.

Prawa człowieka mają również charakter podstawowy. Zgodnie z kryterium materialnym za podstawowe prawa uznane są prawa „najistotniejsze z punktu widzenia interesów obywateli i państwa”, „niezbędne do zagwarantowania innych praw obywatelskich”, „dotyczące podstawowych dziedzin życia społecznego jednostki, jako człowieka i obywatela”.

Prawa człowieka stanowią zatem minimum uprawnień, jakie przysługują jednostce - minimum, bez którego nie mogłaby ona korzystać ze wszelkich innych praw. Są one podstawowe także dlatego, że państwo, dążąc do realizacji różnych, społecznie ważnych celów, nie może tych praw pominąć.

Nas, jako funkcjonariuszy Straży Granicznej najbardziej będzie interesował wertykalny sposób działania praw człowieka, w tym rozumieniu, że prawa człowieka regulują stosunki między jednostką a państwem, jego organami i funkcjonariuszami sprawującymi władzę na różnych szczeblach.

Nasza formacja, funkcjonująca w strukturach administracji rządowej - to - w wertykalnym rozumieniu praw człowieka - władza. W tym sensie - prawa człowieka budować powinny relacje między nami - funkcjonariuszami a resztą obywateli. Prawa człowieka w tym znaczeniu to dbałość o to, by władza, jaką dysponujemy - nie była nieograniczona, zgodnie z zasadami demokratycznego państwa prawnego.

Historia praw człowieka to - właśnie - dzieje ograniczania władzy państwowej nad człowiekiem, rozszerzania praw jednostki oraz budowania systemu ochrony tych praw. Prawa człowieka są zawsze elementem większej całości, m.in. ustroju politycznego, warunków społecznych, warunków ekonomicznych. Prawo podmiotowe istnieje tylko wówczas, gdy zostały stworzone instrumenty prawne jego ochrony, uregulowane w aktach prawnych rangi międzynarodowej i krajowej.

Istnieje dość rozbudowany system ochrony praw człowieka - zarówno na poziomie międzynarodowym, jak i regionalnym oraz krajowym. Niestety nie udało się dotąd uzyskać

zadowalającego poziomu ochrony praw człowieka na całym świecie, wciąż w zbyt wielu miejscach globu prawa człowieka nie są respektowane, są łamane, często w sposób drastyczny i okrutny.

Zawsze jednak pierwszym krokiem do sukcesu w tej materii jest edukacja i samoświadomość, czyli odpowiedź na pytanie - co każdy z nas może zrobić (poprawić) w zakresie ochrony praw człowieka w swoim środowisku służby/ pracy.

Pierwsze dokumenty, mające moc obowiązującego prawa, przyniosła epoka średniowiecza, wówczas to stopniowo (i dość selektywnie) proponowano respektowanie praw człowieka.

Za początek procesu kodyfikacji praw człowieka uznawana jest Magna Charta Libertatum (Wielka Karta Swobód) - przywilej wydany w 1215 roku, w średniowiecznej Anglii przez króla Jana bez Ziemi. Była ona podstawą swobód obywatelskich i konstytucyjnych ograniczeń władzy królewskiej. Zapisano w niej m.in. prawo do sądu, wolność poruszania się, prawo własności. Beneficjentem tych praw była tylko wówczas tylko część ludności tj. możnowładztwo, szlachta, mieszczaństwo i duchowieństwo.

Należy w tym miejscu przypomnieć, że Polska należała do tych nielicznych krajów ówczesnej Europy, w których kwestia praw człowieka była nie tylko przedmiotem refleksji, ale także składową praktyki życia publicznego w państwie.

W Polsce przywileje jedleńsko-krakowskie, które zostały wydane przez Władysława Jagiełłę w latach 1430-1433, gwarantowały szlachcie nietykalność osobistą i majątkową, w myśl zasady *Neminem captivabimus nisi iure victum* (łac. nikogo nie uwięzimy bez wyroku sądowego).

Ogromną wartość ma również doktryna tolerancji religijnej sformułowana przez Pawła Włodkowica, rektora Wszechnicy Jagiellońskiej, w trakcie soboru w Konstancji - 1414-1415, z której zasłynęło później państwo polskie, wystąpił on wówczas z krytyką średniowiecznych metod nawracania na chrześcijaństwo i precedensowej doktryny prawa narodów.

Renesans to przede wszystkim odrodzenie się teorii praw naturalnych bez uzasadnień religijnych i odejście od teocentryzmu na rzecz antropocentryzmu, który traktuje prawa jednostki nie jako przywileje grupowe, ale jako uprawnienia indywidualne.

Podstawowe założenie teorii praw naturalnych powiada, iż ludzie żyjący w stanie natury, to znaczy przed uformowaniem swoich zbiorowości w społeczeństwo, korzystali bez przeszkód z nieodłącznie przynależnych im człowieczeństwu praw: do życia, do wolności, do równości, a także do własności (te cztery prawa staną się z czasem kanonem liberalnej koncepcji praw człowieka).

Dalszy rozwój praw człowieka obserwujemy w oświeceniu. Sam termin prawa człowieka w rozumieniu zbliżonym do współczesnego ukształtował się właśnie w tej epoce. Uzupełnieniem renesansowej szkoły praw naturalnych stała się wówczas teoria

umowy społecznej. Głosiła ona, że - ponieważ w miarę swego rozwoju ludzie porzucają stan natury i tworzą społeczeństwo, zmienia się kontekst dla przysługujących im dotąd praw. Konstytuując się w społeczeństwo, ludzie zawierają umowę społeczną między sobą (wymiar horyzontalny umowy). Jednakże funkcjonowanie społeczeństwa i ochrona praw jednostki w nowych warunkach wymaga czegoś więcej - powołania władzy publicznej, czyli państwa. Społeczeństwo zawiera więc umowę z państwem (wymiar wertykalny), któremu przekazuje uprawnienia władcze, otrzymując w zamian ochronę praw obywateli do życia, wolności, własności i równości wobec prawa. Zawierając umowę z państwem, ludzie nie wyrzekają się swych praw naturalnych, przeciwnie - uzyskują formalne, państwowe gwarancje tych praw. Tak też rozumiał to Monteskiusz, który sformułował zasadę podziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sędziowską, a w dziele O duchu praw z 1748 roku, położył nacisk na współzależność między wolnością a praworządnością. Po raz pierwszy w akcie prawnym termin prawa człowieka użyty został w Bill of Rights Wirginii z 1776 roku i już wówczas obejmował prawa pierwotne w stosunku do państwa i społeczeństwa, odnotowując, że prawa człowieka stanowią podstawę istnienia państwa.

Amerykańska Deklaracja Niepodległości Stanów Zjednoczonych z 1776 roku uznaje prawa mieszczące się w katalogu praw naturalnych za niezbywalne oraz stwierdza, że obowiązkiem rządu pochodzącego ze „zgody rządzonych” jest zabezpieczenie tych praw. Dokument ten głosił iż: wszyscy ludzie zostali stworzeni równi, zostali wyposażeni przez stwórcę w pewne niezbywalne prawa, między którymi są: życie, wolność i dążenie do szczęścia. Deklaracja akceptowała także prawo do oporu, czyli obalenia bądź zmiany władzy (systemu rządów) naruszającej powyższe zasady.

Przełomowym wydarzeniem jeśli idzie o kształtowanie się idei praw człowieka w świecie była rewolucja francuska. W 1789 roku we Francji przyjęto Deklarację Praw Człowieka i Obywatela. Ten o doniosłym znaczeniu dokument rewolucji francuskiej został uchwalony 26 VIII 1789 przez Konstytuante. Za przyczynę nadużyć rządów Zgromadzenie Narodowe, które reprezentowało lud francuski uważało lekceważenie i nieznaną sobie praw człowieka. Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku - być może najcenniejsza zdobycz Wielkiej Rewolucji Francuskiej - najsilniej wpłynęła na postęp w sferze praw człowieka na kontynencie europejskim. Postanowiono ogłosić w uroczystej formie deklaracji, naturalne, niepowtarzalne, niepozbawialne i święte prawa człowieka. Deklaracja głosiła między innymi, że: ludzie rodzą się wolni i równi wobec prawa, uznawała wolność, równość, bezpieczeństwo, prawo do oporu za prawa przyrodzone i niezbywalne, określała wolność, jako możliwość czynienia wszystkiego, co nie szkodzi innym, stwierdzała, że prawo jest wyrazem woli ogółu, a wolny przepływ myśli i poglądów stanowi najcenniejsze prawo człowieka.

W epoce oświecenia Polska pozostawała w głównym nurcie postępu w dziedzinie praw człowieka. Konstytucja Trzeciego Maja głosiła: Bezpieczeństwo osobiste i wszelką własność komukolwiek z prawa przynależną, jako prawdziwy społeczności węzeł, jako źrenicę wolności obywatelskiej szanujemy, zabezpieczamy, utwierdzamy.

W Polsce Konstytucja Trzeciego Maja była pierwszą w Europie konstytucją przyjmującą za podstawę statusu człowieka w państwie majątek, a nie jak dotychczas jego pochodzenie. Ten akt obok rewolucji francuskiej i amerykańskiej jest uznawany jako trzecia najważniejsza demokratyczna rewolucja ówczesnego świata.

Wiek XIX modyfikuje i wzbogaca liberalną doktrynę praw człowieka. Następuje także jej geograficzne rozprzestrzenienie - wraz z wojskami napoleońskimi, rozchodzą się po Europie ideały rewolucji francuskiej, a wędrówka ludów nadaje im nowy blask. Wiek XIX to również okres kształtowania się społeczeństwa kapitalistycznego. Okazało się, że w nowych warunkach społecznych, tradycyjna koncepcja praw naturalnych, tak jak odzwierciedlały ją osiemnastowieczne Deklaracje Praw, nie jest już wystarczająca, bo pomija problem jednostki w społeczeństwie w sferze socjalnej. W nowych warunkach społecznych zaczęły się kształtować nowe prawa i wolności. W tradycyjnej sferze praw politycznych pojawiły się np. prawa związane z działalnością partii politycznych oraz związków zawodowych (z działalnością związkową łączyło się zaś prawo do strajku).

Współczesna koncepcja praw człowieka opiera się na następujących założeniach: każdy posiada sferę wolności, której nie może naruszyć żadna władza (wolności), każdy może domagać się od państwa ochrony swoich praw (prawa).

Zakaz dyskryminacji jest zasadą przewodnią przepisów prawa międzynarodowego związanego z prawami człowieka. Stanowi jedno z głównych zagadnień międzynarodowych konwencji związanych z prawami człowieka, w tym Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej oraz Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet.

Zakaz powyższy stosuje się wobec wszystkich ludzi - w odniesieniu do wszystkich praw i wolności człowieka. Zakazuje on dyskryminacji na podstawie listy niewyczerpujących przesłanek, takich jak: narodowość, miejsce zamieszkania, płeć, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, cechy genetyczne lub kolor skóry, religia, język, wyznanie, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek, orientacja seksualna, tożsamość płciowa albo jakiegokolwiek inny powód. Zasada niedyskryminacji została uzupełniona poprzez zasadę równości, o czym traktuje artykuł 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: Wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w godności i prawach.

Tak więc prawa i wolności człowieka wytyczają granice władzy większości (i władzy w ogóle) w społeczeństwie demokratycznym. Podejście, mówiące, że rządzącym wolno tylko to, na co im prawo zezwala, ludziom zaś wszystko, czego prawo nie zakazuje, jest jedną z podstaw współczesnej koncepcji praw człowieka.

Prawo międzynarodowe uznaje, że państwo ponosi główną odpowiedzialność za

zapewnienie przestrzegania, ochrony, promocji i poszanowania wszystkich praw człowieka. Państwo posiada zarówno uprawnienia jak i ponosi odpowiedzialność za ich przestrzeganie w codziennej praktyce.

Przedstawiciele państwa lub jego urzędnicy, tacy jak funkcjonariusze Straży Granicznej, odpowiedzialni są za wypełnianie zobowiązań powziętych przez dane państwo. Państwo oraz jego przedstawiciele mają obowiązek zapobiegać naruszeniom prawa, w tym - naruszeniom praw człowieka.

Obecnie w warunkach naszej służby podstawowymi aktami prawa międzynarodowego regulującymi kwestię poszanowania praw człowieka są Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Europejska Konwencja Praw Człowieka) oraz Karta Praw Podstawowych UE, zaś w prawie krajowym - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Na mocy tych przepisów wszystkie osoby przebywające w obrębie jurysdykcji RP, nawet jeśli nie są obywatelami UE - w tym migranci (zarówno przebywający w RP legalnie jak i ci o nieuregulowanym statusie) i osoby ubiegające się o ochronę - korzystają w pełni z ochrony praw człowieka, zagwarantowanych zarówno w systemie prawa krajowego, w europejskim systemie praw człowieka, jak również w międzynarodowym systemie praw człowieka, stworzonym przez ONZ.

Zaufanie społeczne do pracy służb odpowiadających za ochronę granic jest nierozzerwalnie związane z postawami i zachowaniami funkcjonariuszy, w szczególności z ich poszanowaniem godności człowieka, praw podstawowych i wolności każdej jednostki lub grupy przekraczającej granicę (w tym - posiadających nieuregulowaną sytuację prawną w RP) . Łamanie praw człowieka i zachowania nieetyczne nie przyczyniają się do utrzymania praworządności i porządku. Złożoność i duży stopień trudności służbowych sytuacji, z którymi stykają się funkcjonariusze - wymagają od nich nie tylko znajomości przepisów prawa (w tym z praw człowieka), ale także posiadania prawidłowo ukształtowanego systemu wartości, tzw. „ kręgosłupa” moralnego i etycznego. Niejednokrotnie funkcjonariusz Straży Granicznej, przystępujący do działania, zmaga się z wątpliwościami natury etycznej, prawnej i praktycznej, uwzględniając przy tym własny system wartości i zachowań. Ważne, by wynik tych rozterek nie naraził na szwank ani jego ani innej osoby (innych osób), w tym - tych, wobec których dokonuje czynności.

Wykonywane przez funkcjonariuszy Straży Granicznej czynności, takie jak m.in.: kontrola graniczna, zatrzymanie osoby, kontrola osobista, umieszczanie w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych, przeszukanie, zatrzymanie rzeczy, nałożenie grzywny, przesłuchanie, kontrola legalności pobytu, kontrola związana z zatrudnieniem cudzoziemca, przeprowadzanie czynności w ramach postępowania przygotowawczego lub postępowania administracyjnego, użycie środków przymusu bezpośredniego, konwojowanie, doprowadzanie... i wiele innych, dokonywanych z udziałem innych osób (w tym - cudzoziemców) - to ogromne pole do potencjalnych naruszeń praw człowieka przez

funkcjonariuszy. Ale i ogromne pole do poszanowania praw człowieka i godności własnej.

Nasza formacja wykonuje ogromną pracę, by osiągnąć cel, jakim jest bezpieczne, zgodne z przepisami wykonywanie czynności służbowych z jednoczesnym poszanowaniem praw człowieka.

Tylko od nas - funkcjonariuszy - wszystkich razem i każdego z nas osobno - zależy - czy będziemy budować wśród społeczeństwa zaufanie do profesjonalizmu i etosu naszej służby. Jedną z dróg do osiągnięcia tego celu jest niewątpliwie świadomość wagi praw człowieka i ich poszanowanie w codziennej służbie. Jedną z podstawowych zasad służby - zarówno tej wykonywanej wobec podmiotów zewnętrznych (obywateli), ale także i tej realizowanej wewnątrz formacji powinna być idea niedyskryminowania.

Dzisiejszy dzień - 10 grudnia - to Dzień Praw Człowieka - być może to dobra okazja do refleksji na ten temat.

oprac. ppłk SG A. Chmura Segedyn

Pełnomocnik Komendanta OSS SG ds. Ochrony Praw Człowieka i Równego Traktowania

źródła i przydatne linki:

Szkolenie funkcjonariuszy Straży Granicznej w zakresie praw podstawowych

Podręcznik dla osób prowadzących szkolenia, opracowanie Małgorzaty Talarczyk,

Katowice 12.12.2004 r.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/prawa-czlowieka>

https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/02/Marek-Nowicki_co-to-sa-prawa-czlowiek-a.pdf

<http://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/czym-sa-prawa-czlowieka/3129>

<https://amnesty.org.pl/co-robimy/prawa-czlowieka/>

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/prawa-czlowieka;3961793.html>

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/165/human-rights>

<https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/human-rights/#>

<https://eul.ceo.org.pl/aktualnosc/prawa-czlowieka-nasze-prawa>

<https://publicystyka.ngo.pl/prawa-czlowieka-na-co-dzien>